

## ● نقد و معرفی کتاب

### عربستان سعودی در تقاطع قرن‌ها و هزاره‌ها

الف. آی. واولف، عربستان سعودی در تقاطع قرن‌ها و هزاره‌ها، (مسکو: آکادمی دیپلماتیک روسیه، ۲۰۰۱)، ۱۹۴ صفحه (به زبان روسی)

۶. برابری حقوق زن با مرد: نخستین گام‌های این راه دشوار؛  
۷. جستجوی موقعیت خود در دنیا؛  
۸. در آستانه ورود به هزاره جدید.  
در فصل اول این کتاب با عنوان "کشور معجزه‌های اقتصادی" به بررسی وضعیت اقتصادی عربستان سعودی در دوره معاصر پرداخته شده است. در این فصل نویسنده با بیان یک ضرب‌المثل عربی (در میان ما زندگی کن و بعد قضاوت) می‌گوید: در ذهن خواننده با شنیدن نام عربستان سعودی تصویر کشور افسانه‌ای ساخته می‌شود، که مردمانش به اندازه‌ای ثروتمندند، که نمی‌دانند با ثروت یادآورده شان چه کنند، کشوری که در مقایسه با بسیاری از کشورهای جهان سوم بدهی خارجی ندارد و درگیر بحران‌های پی در پی نیست. چنین

دکتر الف. آی. واولف پروفیسور آکادمی دیپلماتیک وزارت امور خارجه فدراسیون روسیه است. این رساله براساس مشاهدات خود نویسنده در طول سال‌های متمادی کار در یکی از بزرگ‌ترین و شگفت‌انگیزترین کشورهای شرقی-عربی است، که هنوز هم برای جهان خارج، کشور ناشناخته‌ای باقی مانده است. این کتاب برای دایره وسیع خوانندگانی که علاقه‌مند زندگی معاصر شرق‌اند، در نظر گرفته شده است. این کتاب در هشت فصل تدوین شده است که عناوین آن‌ها عبارتند از:

۱. کشور معجزه‌های اقتصادی؛
۲. بازسازی (پرسترویکا) به شیوه سعودی؛
۳. پول همه چیز نیست؛
۴. دانایی توانایی است؛
۵. راه‌های سعودی سازی؛

تصوری بیشتر آفریده ذهن روزنامه‌نگاران است، که زحمت پژوهش را به خود نمی‌دهند و مطالب‌شان را در سطح ظواهر قضایا طرح می‌کنند. البته عربستان سعودی ظرف نیم قرن اخیر راه درازی را پیموده است. در حال حاضر این کشور با داشتن ۲۵٪ ذخیره‌های نفتی معلوم دنیا (بیش از ۴۱ میلیارد تن) و داشتن مقام اول، عربستان توانست ذخیره کافی ارزی‌اش را به منظور حفظ استقرار و ثبات، از جمله حمایت از ثبات ریال نگاه دارد (در سال ۱۹۹۸ ۵۸/۶ میلیارد دلار در بانک‌های داخل کشور و ۲۴ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری شده در کشورهای خارجی). با این حال، سیاست برنامه اقتصادی پنج ساله ششم و هفتم، که به طور رسمی بالا بردن سطح زندگی مردم اعلام شده است، به جدیت دنبال شد. در سال ۱۹۹۹ پس از مشکلات فراوان اقتصادی ناشی از جنگ خلیج فارس و نیز کاهش بهای نفت، میانگین درآمد هر شهروند سعودی نزدیک به ۱۰/۵۶ دلار در سال رسید. دولت همواره متوجه این نکته بوده، که منابع درآمد نمی‌بایست فقط نفت باشد. وزیر بازرگانی سعودی در سال ۱۹۹۷ استراتژی اقتصادی دولت را با اختصار چنین بیان داشت: "سیاست عربستان سعودی در سی سال اخیر مبتنی بر آن بود، که نفت یکی از منابع پایان‌پذیر درآمد است و از آن می‌بایست به عنوان عامل محرک رشد اقتصادی استفاده کرد و به هیچ وجه

صلاح نیست، که این منبع به عنوان ماشین اقتصادی مورد استفاده قرار گیرد."

در رسانه‌های گروهی غربی گفته می‌شد، که عربستان سعودی مخارج نظامی‌اش را پس از بحران اقتصادی ۱۹۹۹ کاهش خواهد داد. اما وزیر دفاع سعودی، این پیش‌بینی‌ها را به شدت رد کرد و وزیر کشور در اوت ۱۹۹۹ درباره استراتژی اقتصادی عربستان سعودی چنین گفت: "در دنیای امروز جا فقط برای نیرومندان است. ما به فضل و اراده خدا با ایمان خود به اسلام نیرومندیم. اما مؤمن با قدرت به مراتب بهتر از مؤمن ناتوان است. ما باید سطح درآمد مردم را در کشورمان بالا ببریم و چنان بنیاد محکم اقتصادی پی‌ریزی کنیم، که پس از خداوند در هر زمینه‌ای به آن متکی باشیم.

برنامه پنج ساله اقتصادی هفتم (سال ۲۰۰۴-۲۰۰۰) می‌بایست به این کشور به بهترین وجهی کمک کند، تا با شرایط جدید اقتصاد جهانی منطبق گردد. این شرایط را به طور مختصر چنین می‌توان مشخص کرد:

- روند جهانی شدن؛
- انقلاب فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی؛
- استفاده از علوم پایه به منظور به دست آوردن سود مادی در حالتی که رقابت در بازار جهانی و داخلی به شدیدترین وجهی جریان دارد؛

کشورشان وارد می‌کند و حمایت غرب از اسرائیل، که در برخورد با عرب‌ها وقیحانه عمل می‌کند، می‌خوانند."

فصل چهارم کتاب با عنوان "دانایی، توانایی است" به بررسی وضعیت آموزش در عربستان پرداخته است. در اواخر دهه ۶۰ در عربستان سعودی ۳۳۰۰ مدرسه، عمدتاً دبستان وجود داشت و حدود ۵۴۰ هزار دانش آموز در آن‌ها درس می‌خواندند. در اواخر دهه ۹۰ تعداد دانشجویها و دانش آموزان به ۵ میلیون رسید. تعداد مؤسسات تحصیلی فنی و عالی از ۲۲ هزار تجاوز کرد. در آغاز سال تحصیلی ۱۹۹۸-۱۹۹۹ تعداد استادان در تمام سطوح بیش از ۳۶۰ هزار بود. بیش از ۶/۷ میلیارد دلار برای رشد آموزش و پرورش میان سال‌های ۱۹۹۷-۱۹۸۲ مصرف شده است. در این کشور بیش از دو هزار کتابخانه، (بزرگ‌ترین آن کتابخانه فهد است با بیش از ۷۰۰ هزار جلد کتاب، یک میلیون سند، چهار هزار نسخه خطی، ۲۴ هزار سکه‌های قدیمی، ۱۰۰ هزار تمبر، ۲۵ هزار نوار صوتی و ویدیویی و همچنان دیسک فشرده، ۱۵ هزار میکروفیلم)، وجود دارد. ظرف سی سال اخیر برای ایجاد زمینه‌های تفریح و سرگرمی برای جوانان بیش از یک میلیارد دلار مصرف شده است. در این کشور حدود یک میلیون باشگاه ورزشی و ۲۱ فدراسیون ورزشی،

- بی‌ثباتی در بازارهای پولی، ارزی و مواد خام.

با توجه به پیش‌بینی‌ها، در ده سال آینده بهای نفت میان ۱۵ تا ۲۰ دلار در ازای هر بشکه در نوسان خواهد بود. به این ترتیب دولت عربستان سعودی نمی‌تواند روی افزایش درآمد از این منبع حساب کند. برای عملی ساختن برنامه اقتصادی پنج ساله هفتم، که هزینه آن از ۲۰۰ میلیارد دلار تجاوز نخواهد کرد، دولت سعودی ناگزیر است منابع دیگری را از جمله سرمایه‌های ملی، سرمایه‌گذاری خارجی و همچنان استفاده منطقی و خردمندانه از امکاناتی که طی چند دهه رشد اقتصادی ذخیره شده و یا در دسترس آن قرار دارد، جستجو کند. این مشکل را مفسر سعودی نیز بزرگ کرده و در مکاتبه با خوانندگان می‌آورد: جوانان ما وقتی تلویزیون می‌بینند، شرمنده می‌شوند. چگونه جوامع دیگر بازتر می‌شوند و ما همچنان بسته باقی مانده‌ایم. آن‌ها از خود می‌پرسند: چه کسانی حق به جانبند؟ دنیا یا ما؟ جوانان ما آینده را از ورای عینک‌های دودی می‌بینند. آن‌ها همه روزه از دردسرها، مشکلات و ناکامی‌هایی که در همه جا عرب‌ها را دنبال می‌کنند، می‌خوانند. آن‌ها همه روزه در مورد کاهش بهای نفت و پایان‌پذیری مهم‌ترین منبع درآمد کشورشان، در مورد فشارهایی که غرب بر

۲۱ باشگاه جوانان، ۱۷ مرکز ورزش و فرهنگ، ۶ ورزشگاه، دو اردوگاه دائمی جوانان وجود دارد.

جمعیت عربستان سعودی مطابق آمار رسمی ۱۴ میلیون نفر است. به این ترتیب یک سوم جمعیت مشغول تحصیل هستند. در سال ۱۹۵۳ در این کشور ۸۰٪ جمعیت بی‌سواد بود. در حال حاضر ۱۳٪ مردان و ۳۴٪ زنان بی‌سوادند. همه ساله از مؤسسات تحصیلات عالی حدود ۲۲ هزار نفر فارغ‌التحصیل می‌شوند. عنوان فصل پنجم کتاب "راه‌ها و موانع سعودی‌سازی"<sup>۱</sup> می‌باشد. در این فصل به اهتمام مقامات عربستان سعودی برای سعودی کردن جامعه خود پرداخته است. علت این مسأله این است که مقامات سعودی دریافته‌اند که بایستی مردمشان را به نحوی در امور مختلف اداره جامعه مشارکت دهند و از حالت مصرف‌کننده بودن خارج شوند.

در این فصل آمده است: اگرچه رشد اقتصادی سطح رفاه مردم بومی عربستان سعودی را بالا برده و مشکل آموزش و پرورش جوانان و نوجوانان را حل کرده، اما جامعه را با مشکل جدیدی روبه‌رو کرده است. در حال حاضر حدود ۴/۵ میلیون کارگر خارجی با ۲ میلیون اعضای خانواده‌هایشان، به طور عمده از شبه قاره هند و کشورهای جنوب شرق آسیا به

عنوان کارگر و تعدادی هم متخصصان اروپایی در این کشور به سر می‌برند. لذا به طور عملی فرصت اشتغال جوانان سعودی کاسته شده و نرخ بیکاری در میان تحصیل‌کردگان جوان به ۱۳٪ رسیده است. سعودی سازی به عنوان بخشی از سیاست دولتی به معنی تعویض کارگران و کارمندان خارجی به کارمندان سعودی است. این مشکل از آنجا بیشتر توجه برانگیز است، که نرخ سالانه افزایش نفوس در عربستان سعودی بالاتر از تمام کشورهای دیگر دنیا است. مثلاً در جمهوری عربی مصر در هر پنج دقیقه یک کودک به دنیا می‌آید، این رقم در چین هر سه دقیقه، در هند هر دو دقیقه و در عربستان هر یک دقیقه یک کودک است. (جالب است، که پس از انتشار این آمار، مصری‌ها رنجیدند و مقاله‌ای منتشر کردند که در آن ادعا می‌شد در مصر هر نیم دقیقه یک کودک به دنیا می‌آید) بنابراین در هر ۱۷ سال جمعیت کشور به دو برابر افزایش می‌یابد و سالانه ۶۰۰ تا ۸۰۰ هزار متخصص از دانشگاه‌های عربستان سعودی و کشورهای خارجی فارغ‌التحصیل می‌شوند و دولت قادر به کاربایی برای همه این افراد نیست. براساس پیش‌بینی‌های دبیرکل شورای اشتغال عربستان از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ دولت باید برای هفت میلیون شهروند سعودی تحصیل‌کرده کار

صورتی خارجی حق کار را ندارد. گذشته از آن مؤسسات خصوصی ناگزیرند در هر جا که هستند، دانشجویان مدارس محل را برای گذراندن تعطیلات تابستانی و کار تجربی بپذیرند، در نتیجه این آزمایش ۷۵٪ جوانان فارغ التحصیل، که تجربه کار را در مؤسسات خصوصی داشتند، جذب شدند. با وجود همه این تلاش‌ها برای سعودی سازی کشور تا ماه اکتبر سال ۱۹۹۸ مؤسسات خصوصی برنامه سعودی سازی را فقط یک درصد توانستند تطبیق کنند. بنابراین در سال‌های نزدیک دگرگونی قابل ملاحظه‌ای را در این زمینه نمی‌توان انتظار داشت.

مانع اساسی سعودی سازی کشور به نظر ما ارزان بودن قابل توجه نیروی کار خارجی - در واقعیت امر محروم بودن کارگران آسیایی و آفریقایی از ابتدایی‌ترین حقوق - است. یکی از کارفرمایان سعودی در مصاحبه با عرب نیوز گفت: چرا باید به یک نجار عرب ۷۰۰ دلار بپردازم، در حالی که می‌توانم نجار ترکی را استخدام کنم، که ماهانه ۴۰۰ دلار حقوق می‌گیرد و دو برابر سعودی کار می‌کند؟ یکی از موارد دیگر نقض حقوق کارگران نبرداختن حقوق آن‌ها است.

کارفرمایان عرب اکثر از زنان مستخدمین‌شان سوء استفاده جنسی می‌کنند. به

بیاید. حتی فارغ‌التحصیلان مدرسه‌های عالی دینی نمی‌توانند جای مناسبی برای کار پیدا کنند. از سال ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۹، ۷۰۰ هزار نفر از سعودی‌های تحصیل کرده اشتغال یافته‌اند و به این ترتیب درصد بیکاران میان جوانان تحصیل کرده از ۱۲٪ در سال ۱۹۹۳ به ۲۷٪ در سال ۱۹۹۹ رسید. یکی از آشناهای مؤلف، فارغ‌التحصیل دانشگاه الفهد در رشته اداره بازرگانی تعریف کرد، که چند سال است در رشته تحصیلی‌اش کاری نیافته و ناگزیر است برای امرار معاش به عنوان تلفن‌چی در یکی از اداره‌های مخابرات کار کند.

بیکاری به طور مستقیم بر افزایش آمار جنایت‌کاری در کشور تأثیر می‌گذارد. در سال ۱۹۹۵ براساس آمار رسمی ۴۰۲۴ مورد جنایت به نام بیکاران تحصیل کرده ثبت گردیده، که این رقم ۳۲٪ افزایش را نسبت به سال ۱۹۸۶ نشان می‌دهد. به منظور حل مشکل بیکاری و تعویض کارمندان خارجی به شهروندان سعودی براساس فرمان ملک فهد، کمیته عالی ایجاد گردید که می‌بایست مسایل مربوط به پدیده بیکاری را مطالعه، تحلیل و راه‌حل‌ها را طرح‌ریزی نماید. حکومت، مؤسسات خصوصی را ناگزیر ساخته است، که همه ساله نرخ اشتغال را برای شهروندان سعودی ۵٪ افزایش دهند. عرصه‌هایی مشخص گردیده که در آن‌ها به هیچ

همین علت بود که حکومت فیلیپین در نیمه دوم دهه ۹۰ به خانم‌ها و دختران فیلیپینی اجازه سفر به کشورهای خاورمیانه به ویژه عربستان را ممنوع اعلان کرد. اما در اثر بحران اقتصادی ۱۹۹۸ ناگزیر به لغو این موانع شد.

مهاجرت غیرقانونی مشکل دیگری را نیز بر دردسره‌های دولت سعودی افزوده است و آن مشکل جرم و جنایت است. براساس آمار وزارت کشور از ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۵ موارد جنایت از ۷/۶ به ۱۵/۲ (هزار) افزایش را نشان می‌دهد. با وجود همه مشکلات، کارگران خارجی در حال حاضر نیز به سوی بازارهای کار عربستان سعودی هجوم می‌آورند. آن‌هایی که به صورت قانونی می‌آیند، ناگزیرند از ۳-۶ هزار دلار برای به دست آوردن روادید کار به دلالت نهادهای کاربایی در کشورشان بپردازند. بسیاری از این کارگرها یا تمام دارایی ناچیزشان را می‌فروشند یا از بستگان‌شان وام می‌گیرند، تا به عربستان راه یابند. آن‌هایی که به صورت غیرقانونی وارد عربستان سعودی می‌شوند، یا کسانی که پس از زیارت حج از برگشت به میهنشان سرباز زده‌اند، در صورت دستگیری جریمه‌های کلان می‌پردازند و یا تا شش ماه زندانی می‌شوند. آن عده از سعودی‌ها که کارگران خارجی غیرقانونی را پناه می‌دهند، تا نیم میلیون دلار جریمه می‌شوند.

یکی از پزشکان بریتانیایی به مؤلف گفت: سعودی‌ها خود نمی‌خواهند برنامه سعودی سازی عملی شود. با وجود این که در این کشور درمانگاه‌های فراوان با مدرن‌ترین وسایل و پزشکان باتجربه و ماهر وجود دارند، سعودی‌ها بیمارانشان را به کشورهای دیگر مثلاً بریتانیا و امریکا برای درمان می‌برند. آن‌ها بدون این که دلیلی داشته باشند به پزشکان سعودی و درمانگاه‌های کشورشان اعتماد ندارند.

سیستم آموزش و پرورش عربستان سعودی نیز پاسخگوی نیازمندی‌های برنامه سعودی‌سازی نیست. متخصصان ژاپنی، که بنابه تقاضای مقامات عربستان سعودی سیستم آموزش و پرورش این کشور را مطالعه کردند، به این نتیجه رسیده‌اند که بدون اصلاح در نظام آموزشی تحقق تجدید در این کشور ناممکن است. آن‌ها به عنوان یکی از راه‌حل‌های این مسأله را کاهش قابل ملاحظه ساعات درس دینی پیشنهاد کرده بودند. علاوه بر این روش درسی در این کشور چنان است که تفکر و تخیل دانش‌آموزان رشد نمی‌کند. به ویژه تعالیم دینی فقط به حفظ قواعد و اصول دینی خلاصه می‌شود و این شیوه تدریس مشکل می‌تواند سبب دگرگونی کیفیت نتیجه آموزش و پرورش گردد. اضافه بر این، سیستم آموزش و پرورش عربستان سعودی، فارغ التحصیلان مدرسه‌ها

بررسی وضعیت اجتماعی زنان در جامعه عربستان پرداخته و محدودیت‌های موجود آنان را در ابعاد مختلف اشتغال، آموزش و ازدواج مورد بررسی قرار داده است. وی با اشاره به بسته بودن جامعه عربستان و اعمال سنت‌های قدیمی در مورد زنان می‌گوید:

زنان سعودی هنوز شناسنامه ندارند، از اینجا می‌توان اندازه محرومیت آن‌ها را از حقوق ابتدایی انسانی حدس زد. [به نظر مؤلف] مطابق احکام قرآن زن حق ندارد با مردم نامحرم تماس داشته باشد و گفتگو کند. کار دربیرون از خانه، به ویژه پرداختن به امور بازرگانی و تولیدی ناگزیر از ایجاد گفت‌وگو، ملاقات و مذاکره را می‌کند. لذا زنان برای این که به کار بازرگانی بپردازند. بایستی اجازه کتبی شوهر، پدر، برادر یا کسی دیگر از محارمشان را داشته باشند، که این خود نوع دیگری از کنترل زنان و نقض حقوق و آزادی‌های طبیعی انسانی آن‌ها است. بدون چنین اجازه‌ای زن حتی حق مسافرت را ندارد. یک بار زن نود ساله‌ای را که با نوه‌اش می‌خواست به اروپا برای دیدن پسرش برود، برای چند روز معطل کردند. از وی می‌خواستند تا مطابق قوانین عربستان سعودی اجازه کتبی شوهر، پسر و یا بالاخره پدرش را به مأموران مرزبانی نشان دهد. شوهر پیرزن مدت‌ها پیش فوت کرده بود پسرش در اروپا بود و اما در مورد

ردانشگاه‌ها را به صورت یک بعدی به جامعه تحویل می‌دهد. یکی از روزنامه‌نگاران عرب در فرانسه با نوعی خجالت به مؤلف اظهار کرد که او همیشه احساس شرم می‌کرده هنگامی که برای رفع نواقص جزئی درخانه‌اش مثلاً ترمیم شیرآب، چاره‌ای جز این نداشته که به لوله‌کش زنگ بزند و او را به خانه بخواهد. حال آن که پسر ده ساله فرانسوی نیز از عهده این کار برمی‌آید. این که در صندوق عقب ماشین یک سعودی گاز انبر و پمپ ماشین و وسایل دیگر برای برطرف کردن نواقص جزئی باشد، خیلی عجیب و نادر است. سعودی‌ها، در صورتی که لازم داشته باشند چرخ ماشین‌شان را عوض کنند به کمک مکانیک نیازمندند درحالی که مثلاً در روسیه غیرقابل تصور است که یک راننده به محض متوجه شدن به نقصی به مکانیک مراجعه کند.

سعودی‌ها متوجه این کمبود در سیستم آموزش و در کل در سیستم زندگی خود هستند و می‌دانند که ادامه وضع به همین منوال به سودشان نیست و اگر می‌خواهند نسل آیندشان همگام با دگرگونی‌های دنیای جدید باشد، باید شیوه زندگی‌شان را به صورت بنیادی تغییر دهند.

در فصل ششم کتاب با عنوان "برابری حقوق زن و مرد: نخستین گام دشوار"، مؤلف به

پدرش چه می‌توان عرض کرد.

دختران تحصیل کرده که در مؤسسات دولتی یا خصوصی کار می‌کنند مشکلات ویژه خود را دارند. معمولاً چنین افرادی دریافتن شوهر توفیق چندانی ندارند. از یک سو معیارهایی که آنان دارند برای مردان سعودی قابل تحمل نیست از سوی دیگر ازدواج با این دختران از جانب خانواده، پدر و مادر و خویشاوندان بی‌شمار به خوبی استقبال نمی‌شود و مرد جوان ناگزیر است نقطه نظرهای همه اینها را در نظر گیرد. از این روست، که در جامعه مرفه عربستان سعودی هنوز هم حدود ۳۰٪ زنان و دختران بی‌سوادند. وقتی زنان و دختران برای گرفتن گذرنامه به اداره‌های مربوط مراجعه می‌کنند، ناگزیرند به بخش ویژه‌ای که خاص زنان است بروند.

تعدد ازدواج برای مردها مشکل دیگر

دختران و زنان عربستان سعودی است، این پدیده برخلاف دیگر کشورهای مسلمان در عربستان سعودی رو به کاهش نیست.

در حال حاضر عربستان سعودی در میان تمام کشورهای اسلامی از لحاظ آمار طلاق جای اول را دارد. ۳۳٪ ازدواج‌ها در این کشور منتج به طلاق می‌شود.

کاریابی برای زنان در دسر دیگر این جامعه است. از یک سو تعداد دختران

تحصیل کرده ناچیز است و از سوی دیگر خودخواهی‌های مردان سعودی سبب شده موانعی در راه اشتغال ایجاد گردد، کارفرمایان ترجیح می‌دهند از خانم‌های خارجی که توقعات کمتر دارند و حقوق کمتر می‌گیرند، استفاده کنند.

تلاش در زمینه ارایه آزادی‌های ابتدایی برای زنان در عربستان سعودی مشهود است. اما آن‌هایی که می‌خواهند به تحول در این زمینه دست یابند، می‌بایست راه درازی را پشت سر بگذارند.

عنوان فصل هفتم کتاب "در جستجوی موقعیت خود در دنیا" می‌باشد. در این فصل با توجه به تحولات نظام بین‌الملل و فرآیند جهانی شدن به بررسی وضعیت سیاست داخلی و سیاست خارجی عربستان سعودی پرداخته شده است.

روند هم‌گرایی، که در روابط بین‌المللی جهان معاصر با شتاب در حال رشد است، عربستان سعودی را نیز کنار نگذاشته است. این کشور، که تا همین اواخر نقشش فقط در منطقه محدود بود، در حال حاضر در مدار سیاست جهانی قرار گرفته است و می‌کوشد در بسیاری از مسایل جهانی از جمله جهانی شدن سیاست و اقتصاد دنیا، حفظ ثبات و امنیت در جهان معاصر، دفاع از محیط زیست، مبارزه با



در دسامبر ۱۹۹۷ در تهران گفت: در زمان رشد سراسم‌آور وسایل ارتباطاتی، منزوی بودن، مجاز نیست.

دولت سعودی برای نرم ساختن قواعد و مقرراتی که از زمان بنیان‌گذار این دولت یعنی مسلک عبدالعزیز بن سعود وجود داشت، تلاش‌هایی می‌کند. در نتیجه این تلاش‌ها آهسته آهسته نفوذ و صلاحیت پلیس مذهبی در کشور محدود گردیده است. گفتنی است، که اداره پلیس مذهبی با نام پرادعاو بلند بالای امر به معروف و نهی از منکر که براساس فرمانی از بیست سال به این سو فعالیت می‌کند، در آخر ۱۹۹۹، ۴۵۰ اداره و نمایندگی در تمام کشور داشت و تعداد کارمندان آن به چهار هزار نفر می‌رسید. به طور کلی نفوذ دین در جامعه به اندازه‌ای است که هیچ امری در زندگی شخصی شهروندان این کشور در خارج از دایره نفوذ آن باقی نمانده است. به طور مثال، امام مسجد مکه با جدیت تمام به مؤمنان توصیه کرد: کمتر بخندید، زیرا خنده حاکی از بی‌دردی، سست باوری و فراموشی مرگ و روز محشر است. برای به کرسی نشاندن این نظرش از پیغمبر اسلام نقل قول کرد که اگر بر آنچه من می‌دانم آگه‌اش بودید کمتر می‌خندیدید و بیشتر می‌گریستند.

پیشرفت علوم و فن‌آوری حتی

تورریسم جهانی و قاچاق مواد مخدر و غیره مطرح باشد. مقامات سعودی با ارزیابی مسایل جهانی و تبیین مواضع خود در قبال تحولات سیاسی و اجتماعی جهانی، به دیدگاه‌های مختلف حرمت گذاشته و هم‌زمان با آن سعی می‌کنند تا مواضع این دولت در راستای سیاست داخلی، منطبق با احکام قرآن باشند.

روند جهانی شدن، مانند تمام پدیده‌های مدرن دیگر، که ریشه غربی دارند، مسأله‌ای نیست که در جامعه عربستان سعودی به گونه‌ای همسان استقبال شده باشد. یکی از بازرگانان معروف سعودی در این رابطه می‌گوید: مامبتکر جهانی شدن نبودیم، ما را به این جریان کشانیدند. اکنون "جهان سوم" ناگزیر شده با واقعیت‌های جدید کنار بیاید و این ما را ناگزیر به دفاع از خود می‌سازد. در فتوای شورای عالی علمای دینی عربستان سعودی در دسامبر ۱۹۹۹ خط انزواگرایی صریح‌تر از این بیان شده است. در این فتوا آمده بود که مسلمانان نمی‌بایست در تجلیل هزاره سوم مسیحی شرکت کنند به آن دلیل که حلول سده پانزدهم اسلامی در دنیا از جانب هیچ کسی تجلیل نشد.

هم‌زمان با این گروهی نیز وجود دارند، که می‌خواهند عربستان سعودی پایه پای زمان گام بردارد. ولیمهد عربستان سعودی امیر عبدالله در اجلاس سازمان کنفرانس کشورهای اسلامی

چنانکه از نامش هویدا است فراتر از مشورت دادن نیست. اعضای این شورا از دودمان آل سعود نیست، اما کسانی که عضویت را در آن به دست می‌آورند، با دقت کنترل می‌شوند تا فقط کسانی به آن راه یابند که بی‌چون و چرا جانبدار و سرسپرده سلطنت باشند.

کار شورا به گونه بی‌رحمانه‌ای توسط رسانه‌های گروهی عربستان سعودی مورد انتقاد واقع می‌شود. روزنامه‌ها آن را به سستی، بی‌کارگی، فقدان ابتکار و کندروی متهم می‌کنند. البته در بسیاری از موارد مشکل است، با این روزنامه‌نگاران توافق نکرد. در آغاز این شورا ۸ کمیسیون داشت اما در سپتامبر ۱۹۹۹ به منظور سرعت بخشیدن به کار و نتایج آن سه کمیسیون دیگر به آن افزوده شد.

سیاست خارجی عربستان سعودی نیز همیشه از جانب شهروندان آن به گرمی استقبال نمی‌شود. مثلاً هنگامی که در اواخر قرن بیست روابط این کشور با جمهوری اسلامی ایران یعنی کشوری که شیعه‌ها در آن قدرت محوری را در دست دارند، گرم شد بخش محافظه کار و متعصب عربستان سعودی از این حادثه خشمگین شدند و دست به تظاهرات خیابانی زدند.

به طور کلی می‌توان گفت که عربستان سعودی از یک سو می‌خواهد از کاروان بشریت

گروه‌های محافظه کار عربستان سعودی را ناگزیر ساخته تا با شرایط جدید کنار بیایند. در اوایل دهه ۹۰ سده گذشته امام مسجد مکه با کمال جدیت اعلان کرد، که زمین هموار است، نه کروی. با این حال گروه‌های معینی به ویژه در خانواده آل سعود وجود دارند که می‌کوشند سیمای کشور را تغییر دهند و آن را مطابق با اقتضات زمان همگام سازند. به وجود آمدن شورای مشورتی در امور مملکتی، که بنا به دستور از بالا ایجاد شده است، یکی از نمونه‌های درک ضرورت تغییر در این جامعه است. هر چند خود شورای مشورتی نیز خالی از مشکل نیست. مثلاً اعضای این شورای مشورتی از جانب مردم انتخاب نمی‌شوند، بلکه از بالا انتصاب می‌شوند رئیس این شورا در مصاحبه‌ای با روزنامه الحیات گفت که سیستم انتخابات با شرایط عربستان سعودی از آن لحاظ هم‌خوانی ندارد، که براساس آن به شورا به جای "بهترین"، ثروتمندترین‌ها راه می‌یابند و از سوی دیگر چنین سیستمی پیوندهای قبیله‌ای را که پاسخگوی نیازمندی‌های عصر حاضر نیست، نیرومندتر می‌سازد. به عقیده معاون این شورا، سیستم انتصابی بهترین سیستم ایجاد شورا است. دموکراسی غربی و انتخابات، فقط وقت و پول را هدر می‌دهد. با وجود آن که این شورا حیثیت حقوقی دارد، اما صلاحیت‌های آن

سعودی در سده جدید روبرو خواهد بود، کمتر از مسایل سده گذشته نیست، تازه این مسایل شباهتی به آنچه درگذشته بود نخواهد داشت. مهم‌ترین این مسایل مدرن سازی تمام عرصه‌های زندگی داخلی کشور، پیدا کردن و احراز موقعیت مناسب در سیستم روابط جدید بین‌المللی می‌باشند. با وجود ثروت هنگفت ناشی از منابع نفتی، این کشور توانسته است به اندازه بایسته و شایسته به مرحله جدید رشد پس از مرحله صنعتی<sup>۱</sup> نزدیک شود و فاصله میان دو جهان را از لحاظ فن‌آوری و اطلاعات ببیماید، که خود این فاصله از بقایای مناسبات استعماری در آسیا است. البته جهش این کشور به سوی پیشرفت در بسیاری عرصه‌های دیگر از یک کشور عقب مانده نیمه فئودالی با سیستم قبیله‌ای به یک کشور پیشرفته، ثروتمند، دارای وزن سیاسی قابل ملاحظه نه تنها در منطقه بلکه درجهان قابل انکار نیست.

سعودی‌ها با خریداری وسایل فنی پیشرفته، فن‌آوری معاصر، به کمک خارجی‌ها ایجاد مؤسسات جدید و مجهز، اتوبان‌ها، شرکت‌ها و غیره به ارزش میلیاردها دلار به دست آمده از فروش نفت ناگهان متوجه شدند، که هنوز دنیا به سوی آنها به عنوان مردمی

عقب نماند و از سوی دیگر اصول دین اسلام را، که سنگ بنای وحدت و موجودیت این جامعه است، حفظ کنند. ولیعهد سعودی امیر عبدالله در ماه ژوئن ۱۹۹۹ در طایف گفت: ما باید در اندیشه و عمل خود را آماده برای نقش جدیدی بسازیم، که مرحله جدید پیشرفت بشری، شرایط جدید بازار جهانی و بلوک‌های بزرگ اقتصادی از ما تقاضا دارد. همزمان با این، ما نباید از اصول اسلامی که ساختار جامعه ما بدان استوار است، صرف‌نظر کنیم. در میان خانواده سلطنتی نیز اختلاف نظر سیاسی فراوان به چشم می‌خورد. مثلاً اکنون از ۳۶ شاهزاده، چهار تن از آنها، طرفدار پادشاهی مشروطه‌اند و رادیکال به حساب می‌آیند. به همین دلیل آنها به دربار راه ندارند.

در فصل هشتم کتاب با عنوان "درآستانه ورود به هزاره جدید" به امور ضروری که عربستان سعودی در هزاره سوم میلادی با آنها مواجه است و یا خواهد شد، پرداخته شده است. در این فصل آمده است:

عربستان سعودی به سده و هزاره جدید تاریخ بشریت، با چمدان موقری وارد می‌شود اندوخته‌های هنگفت اقتصادی، سیستم معتنا به پرورش متخصصان و تثبیت موقعیت و مقام خود به عنوان کشوری که توانایی رشد مستقلانه و باثبات را دارد. اما مسایلی که با آن عربستان

1. Postindustrial

که دست‌آوردهای چشم‌گیر در زمینه‌های اطلاعات علوم پایه و علوم تطبیقی دارند و از مرحله پیشرفته صنعتی گذشته‌اند.

در روزگار ما عرب‌ها ناگزیرند بپذیرند که اسرائیل کشوری که تا دیروز نمادی از بی‌عدالتی و شر برای اعراب بود همسایه آن‌ها است. البته پذیرفتن این واقعیت برای عرب‌ها شکست سخت روانی خواهد بود. عرب‌ها، که تا امروز سیاست خارجی و حتی سیاست داخلی خود را بر مبنای دشمن انگاشتن اسرائیل می‌ساختند، پس از پذیرفتن واقعیت وجود اسرائیل به عنوان یک همسایه و یک قدرت اقتصادی - سیاسی مطرح، مجبورند در اولویت‌هایشان تجدید نظر نمایند. تا امروز نیز عربستان سعودی می‌کوشد، با استفاده از شعار مبارزه با دشمنان اسلام، مسلمانان و عرب‌ها را متحد سازد. اکثراً روسیه را به عنوان وارث اتحاد شوروی کمونیستی قلمداد می‌کنند و برای ثبوت حرف‌هایشان چین، افغانستان و کوزوو را مثال می‌آورند. سعودی‌ها دلایل فراوانی دارند که از اسرائیل در هراس باشند. آنچه عربستان خود در به دست آوردنش با اتکا به نیروی نظامی - سیاسی قوی ناکام ماند، اسرائیل با وسایل کاملاً صلح آمیز با تکیه بر اقتصاد و فن‌آوری پویای خود می‌تواند به دست آورد و آن نقش رهبری‌کننده اقتصادی با تمام عواقب آن

می‌نگرند، که با فروش مواد خام طبیعی زندگی می‌کنند و کمافی‌السابق به وارد کردن وسایل آشپزی تا تراکتور از کشورهای دیگر نیازمندند. سعودی‌ها گذشته از خریداری تجهیزات مدرن و ایجاد مؤسسات مجهز با فن‌آوری‌های معاصر لازم داشتند، تا در کشورشان چنان بنیادی را پی‌ریزی کنند که در آینده بتوانند به صورت مستقل به دست‌آوردهایی در زمینه علم و فن‌آوری و اطلاعات برسند.

سعودی‌ها به کمک متخصصان خارجی تنها آگاهی‌هایی را که برای مجری بودن لازم‌اند، به دست آوردند، نه آگاهی‌هایی که امکان ابتکار و ابداع را به آن‌ها بدهند. به عبارت دیگر آن‌ها به خوبی می‌توانند دستگاهی ولو پیچیده را به کار اندازند، اما قادر نیستند این دستگاه را تکامل دهند و به آن چیزی بیفزایند. تجربه عربستان سعودی این حقیقت را ثابت می‌کند، که قریحه مدنی از جمله تفکر و خلاقیت علمی رانمی‌توان به هیچ بهایی مانند متاعی وارد کشور خود کرد.

نکته دیگر این است که اصطلاح کشور پیشرفته در روزگار ما بار معنایی پیشین خود را از دست داده است. در دهه ۷۰ قرن گذشته این اصطلاح به کشورهایی اطلاق می‌شد که سطح تولید و فن‌آوری تولیدات آن بالا بود، حال آن که امروز این اصطلاح به کشورهای متعلق است،

سیاست ایالات متحده امریکا حمایت می‌کند از مشکلات این کشور خواهد بود. از یک سو سعودی‌ها جانبدار حفظ تمامیت ارضی عراق‌اند، از سوی دیگر ریاض از ناحیه رژیم صدام نگران است، زیرا عراق که در انزوای کامل به سر می‌برد و تاریخ نشان داده که تجرید کامل حتی با وجود همبستگی مردم با رهبرش نمی‌تواند تداوم داشته باشد، به زودی ممکن است عکس‌العمل نشان دهد و این عکس‌العمل غیرقابل پیش‌بینی است.

عراق در کشورهای دیگر عربی به عنوان قدرت حفظ تعادل در منطقه در برابر هژمونی ایران تلقی می‌شد و به این نکته در جامعه عرب اهمیت فراوان قایل بودند.

\*\*\*

اگرچه برخی از مطالب مطروحه در این کتاب، از دیدگاه یک خارجی غیرمسلمان آغشته به مبالغه شدید باشد، اما عمده مباحث قابل تامل می‌باشند. بررسی وضعیت فرهنگی و اجتماعی عربستان و مواجهه سعودی‌ها با فرآیند جهانی شدن یکی از نکات مشترک آن جامعه و جامعه ایران است. به عبارت دیگر می‌توان گفت کلیه کشورهای جهان اسلام در برابر این پدیده با یک نوع سردرگمی و بحران مدیریت مواجه شده‌اند. تامل و تفکر پیرامون

در منطقه است.

معلوم است که سرمایه‌گذاران خارجی علاقه چندانی به سرمایه‌گذاری در منطقه خاور میانه ندارند، که این سرمایه‌گذاری‌ها یا در دراز مدت حاصل می‌دهند و یا ثمر دهی آن‌ها زیر سؤال است. امروز سرمایه‌گذاری بیشتر در عرصه‌های فنی و علمی صورت می‌گیرد، که هم سرمایه کمتر لازم دارد، هم سریع‌تر سود می‌دهد. نکته دیگر این که چنین فرصت‌ها در کشورهای اندک ثبات و استقرار اوضاع در آن‌ها اطمینان بخش است. از اینجا است که عربستان سعودی مانند دیگر امیرنشین‌های خلیج فارس ناگزیر است منابع اقتصادی جدیدی را در سطح منطقه پیدا کند. امروز این کشورها چندان مایل نیستند، باشعار مبارزه مشترک بر ضد اسرائیل پول خرج کنند. آن‌ها همان‌طوری که یکی از روزنامه‌های محلی در سعودی می‌نویسد نمی‌خواهند کیسه پول برای تأمین هزینه‌های خسارات دیگران باشند.

در آینده نزدیک برای عربستان سعودی مشکل خواهد بود نفوذش را بر کشورهای عربی و امیرنشین‌های همسایه‌اش که روز به روز قدرتمندتر می‌شوند، حفظ کند. برای حفظ تأثیر در آینده نزدیک تنها نیروی اقتصادی و نفوذ دینی خادم حرمین شرفین کافی نخواهد بود. مشکل عراق که در آن عربستان سعودی از خط

این قضیه و بررسی تطبیقی برخوردها و تعاملات کشورهای اسلامی به ویژه کشورهای مهم جهان اسلام مانند ایران، مالزی، اندونزی، مصر و پاکستان با فرآیند جهانی شدن حایز

اهمیت و درخور تحقیق و پژوهش است.

سیدعلی موسوی

نماینده مطالعاتی سفارت جمهوری اسلامی

ایران - مسکو



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی